

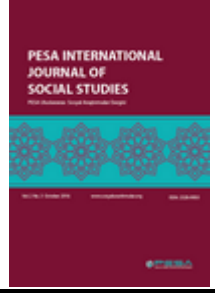
**PESA INTERNATIONAL JOURNAL
OF
SOCIAL STUDIES**

**PESA ULUSLARARASI
SOSYAL ARAŞTIRMALAR DERGİSİ**

June 2017, Vol:3, Issue:2
e-ISSN: 2149-8385

Haziran 2017, Cilt:3, Sayı 2
p-ISSN: 2528-9950

journal homepage: www.sosyalarastirmalar.org

Muhammed Hevai Üsküfi'nin Sözlüğü: Türkiye – Bosna Hersek Arasında İlk Dil Köprüsü

The Dictionary of Muhammed Hevai Uskufi: The First Language Bridge Between Turkey and Bosnia & Herzegovina

İlyas ÖZTÜRK

Prof. Dr. Sakarya Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Çeviribilim Bölümü, ozturk@sakarya.edu.tr

Armando ALIU

Istanbul Commerce University, Turkey; University of Oxford, UK, armando.aliu@alumni.uni-heidelberg.de

MAKALE BİLGİSİ

ÖZET

Makale Geçmişi:
Geliş 25 Mayıs 2017
Kabul 23 Haziran 2017

Anahtar Kelimeler:
Yabancı Dil Eğitimi, Dize (Mısra)
Modern Dil Eğitimi.

© 2017 PESA Tüm hakları saklıdır

Yabancı dil öğretiminde ve öğreniminde farklı yöntemler vardır. Bu yöntemler arasında “Şiir ile Yabancı Dil Öğrenimi” farklı bir yere sahiptir. Pek fazla kullanılmaz fakat özellikle çocuklarda geri dönükler etkili olmaktadır. Bugün bir çok dil kurslarında kullanılan bu yöntemi Türkçe’ye tam anlamı ile vakıf olduğu anlaşılan, Bosnalı Muhammed Hevai USKUFİ (1601- ?) yaklaşık 385 yıl önce Türklere Boşnakça öğretmek için hazırladığı şiir şeklinde bir sözlükte (Makbûl-i Arif) kullanmıştır. Çalışma 1041(H) yılında tamamlanmıştır.

Orijinal metin, bugünkü haline Hasib B. İbrahim tarafından aktarıldı ve Saraybosna Gazi Hüsrev Bey Kütüphanesi’nde R-2865 numarası ile kayıtlı bulunmaktadır. Uskufi, bu sözlükte Boşnakça’yı Türklere öğretirken çok az Arapça ve Farsça sözcükler kullandığını, daha çok Türkçe sözcükleri tercih ettiğini görüyoruz.

Uskufi, Osmanlı Döneminde Bosna’da bilinen 400 civarında şair ve yazar arasında önemli bir yere sahiptir. Çalışmamıza konu olan, dizelerden oluşmuş şiir şeklindeki Boşnakça-Türkçe Sözlük, 45 sayfadan ve 13 bölümden oluşmaktadır. Her bölümün sonunda, aruz vezni ile yazılmış dizeler (mısralar) şeklinde öğüt ve veciz sözler bulunmaktadır. Sözlüğün tümünü irdeleme yerine, metinde seçtiğimiz sözcükleri ele aldık.

ARTICLE INFO

ABSTRACT

Article History:
Received 25 May 2017
Accepted 23 June 2017

Keywords:
Foreign Language Education
Verse (Hemistich)
Contemporary Language Education.

There are various methods in foreign language teaching and learning. Amongst these methods “Foreign Language Learning via Poetry” has a particular place. It is not used very much; however, it is especially effective in feedback of children. Bosnian Muhammed Hevai USKUFİ (1601 - ?) who seems to be fully familiar with Turkish language, had used this method – which is used in many language courses today – in a poem form dictionary (Maqbûl-i ‘arif - “Potur Şahidiya”) to teach Turks Bosnian language around 385 years ago. The dictionary was completed in 1041 (Hijri Calendar).

The original text was transferred to the present state by Hasib B. İbrahim and was registered with number R-2865 in Sarajevo Gazi Hüsrev Bey Library. It is observed that Uskufi had preferred using more Turkish words and very few Arabic and Persian words whilst teaching Bosnian language to Turks. Uskufi has a crucial place amongst the 400 poets and writers known in Bosnia during the Ottoman period. The Bosnian – Turkish dictionary with verses in the form of poetry – which is the topic of our study – consists of 45 pages and 13 chapters. At the end of each episode, there are advices and written prosody expressions in the form of verses and prosody metre. Instead of examining the whole dictionary, we highlighted the words that we have chosen in the text.

GİRİŞ

XVII. yüzyılda şiirle dil öğretimi örneklerinden birini veren Muhammed Uskufi'den sonra 1960 yılların başında, şiirin somut, görsel ve dil eğitim alanlarına girdiğine tanık olmaktayız. Böylece şiir, yabancı dil ediniminde önemli bir öğretim faktörü olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu alanda bir çok yayın ve materyallerin olduğunu görmekteyiz.

Yabancı dilde eğitim için “Şiir Yılı” kutlamalarının yapıldığını ve bu konuda bir çok sitelerin yanında uluslararası “lyrikline.org” sitesinin hizmet vermesi, şiirin yabancı dil öğretiminde önemli yer tuttuğunu göstermektedir.

Şiirle yabancı dil öğretimi son yıllarda daha da önem kazanmaya başladı. Özellikle Avrupa’da çok dilli yabancı kökenli öğrencilerin Almanca öğreniminde kullanılan bir yöntem haline gelmiştir. Hangi dilden veya hangi kökenden olursa olsun, şiir ve müzik öğrenmede ve günlük yaşamda birleştirici ve farkındalık uyandıran bir etken olmaktadır.

Bu bağlamda, Üsküfi'nin “şiirle dil öğretim metodunu” çok önceden, XVII. yüzyılda bir sözlük sistemi içerisinde uygulamış olması anlamlı ve Yabancı Dil Öğretimi bakımından önemlidir. Şiir ile yabancı dil öğretimi özellikle ilk başlayanlar ve çocuklar için ilgi çekici ve yenilikçi görülmektedir. Şiirleri öğretim sürecine entegre etmek ve farkındalık uyandırmak açısından yararlı bulunmuştur.

Böylece öğrenciler şiirsel olarak derse katılım sağlayarak, şiir yazarak dil ediniminde kolay ve eğlenceli bir süreç yaşamış olacaktırlar. Bu bakımdan şiirlere, bir çok ders kitaplarında sıklıkla yer verilmektedir.

Bu yöntemin öğrencilere yararı oldukça fazladır. Örneğin, öğrencilerin kelime hazinelerini geliştirmelerinde, ezberleme ve sözlü anlatım, telaffuz, yorumlama yetilerini arttırmalarında ve dilbilgisi kurallarını öğrenmelerinde büyük ölçüde katkı sağlamaktadır (Özmut 2005: 181-206).

Osmanlı Dönemi Bosna Hersek’te kamu iletişimde egemen dil Türkçe idi. Her yönetim seviyesinde Türkçe kullanılmaktaydı. Bosna Hersek’te İmparatorluğun orta ve üst sosyal gruba mensup üyelerin her kesiminde Türk dili konuşulmaktaydı. Bosna Hersek’te günlük iletişimde insanlar yerel dili kullanmaktaydılar. Bununla birlikte Türk dilinin kullanımının varlığı yöre halkın anadillerinde bile dilsel alışkanlıklarını etkilemiştir. Türk dili öğelerinin yerel dile sözlü olarak girmesiyle toplumda her seviyede kaçınılmaz olarak iletişim dili olarak kabul gördü ve belirli kavramları ifade etmenin en uygun yolu haline gelmiştir (Filan 2014: 178).

Bu çalışma üç bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde, Muhammed Hevai Uskufi Bosnevi hakkında genel bilgiler verilmiş ve eseri Makbûl-i Ârif (Potur Şahidi) ile ilgili açıklamalar yapılmıştır. İkinci bölümde, Makbûl-i Ârif (Potur Şahidi) isimli eserden yapılan seçki dizelerindeki sözcükler irdelenmiştir. Üçüncü bölüm, araştırmanın sonuçlarını ihtiva etmektedir.

1. Muhammed Hevai Uskufi Bosnevi (1601-1651)

Asıl adı, Muhammed Bosnevi olan yazar, 1610 yılında Tuzla yakınlarında bir köyde varlıklı bir ailenin çocuğu olarak doğar. “Hevai”, takma adı; “Uskufi” ise, mahlasıdır. Ailesini erken yaşta kaybeder. Öğrenim görmek için, çok gezmek zorunda kalır. İstanbul’da 20 yıldan fazla yaşamıştır. Ana dili olan Boşnakça’nın yanında Türkçe, Arapça ve Farsça dillerini biliyordu. 1651 yılında ebediyete intikal etmiştir. Bosnalı en önemli sözlükbilimci olarak bilinen Uskufi, doğumunun 400. Yıldönümü vesilesiyle 20-22 Aralık 2001 tarihleri arasında Tuzla’da “Muhammed Hevai Uskufi’den Bu Yana Dört Yüzyıl ve İlk Boşnakça – Türkçe Sözlüğün Yayınlanmasından Beri Geçen 370 Yıl (*Četiri stoljeća Muhameda Hevaija Uskufija i 370 godina od pojave prvog bosansko-turskog rječnika*)” başlıklı bir bilimsel toplantı gerçekleştirilmiştir. Behram-beg Kütüphanesi, Tuzla Belediyesi ve Üniversite Kütüphanesi desteği ile jübile için Makbûl-i Ârif (Potur Şahidi) özel olarak hazırlanmıştır (Dzajić 1995: 101; Filan 2001: 17; Suljić 2011: 53; Sundhaussen 2013: 210).

Uskufi, Arapça ve Farsça dizelerden oluşan, dört Türkçe ilahi yazar. İlahilerin adları şöyledir:

“Tanrım, Merhametli Olmam İçin Sana Yalvarıyorum!”

“Tanrım, Bize Acı Çektirme!”

“Ey İnançsızlar, İmana Gelin!”

“Kardeşler, Size Boşnakça Sesleniyorum!”

Bu ilahiler, kötü davranışlar, aç gözlülük, memurların Rüşvet yemesi gibi konuları içerir. Hevai'nin, bu ilahilerden başka, didaktik şiirleri de vardır.

Hevai'nin en önemli eseri, 1631 yılında yazdığı, “Makbûl-i Ârif (**Bilgenin Beğendiği**)” adındaki, ilk Boşnakça-Türkçe sözlüktür. Ancak, daha sonraları, eser başka biri tarafından yeniden yazılır ve adı, “Potur Şahidi (**Şahid Köylü**)” olarak değiştirilir. Hevai, “Makbûl-i Ârif (Bilgenin Beğendiği)” eserini hazırlamadan çok önce, Mevlana İbrahim Şahidi adlı bir yazar, Farsça-Türkçe bir sözlük hazırlamıştır. Eser, “Lugat-i Şahidi” olarak anılmaktaydı. Hevai de, bundan esinlenerek Bosna köylüsü için “Makbûl-i Ârif”i kaleme alır. Eseri daha sonra yeniden yazan kişi, esere, “Potur Şahidi (Şahid Köylü)” adını vermiştir. Hevai'nin bu sözlüğü Güney Slav dillerinde ilk sözlüktür (Maglajlić 1999: 192-193).

Uskufi'nin Makbûl-i Ârif sözlüğü ile İbrahim Şahidi'nin Tuhfe-i Şâhidî isimli sözlüğünün kıyaslandığı bir araştırmada genel leksikografik (sözlükbilimsel) açıdan özdeşlik konusu üzerinde durulmuştur. Kıyaslamada kelime dağarcığı, kafiye, aruz vezni ile yazılmış dizeler ile mısralar ve cümle tutarlılığı incelenmiş ve eser içinde tümceler bir bütün olarak analiz edilmiştir. Uskufi'nin sözlüğünde Boşnakça kelime dağarcığının yüksek olduğu, kafiyelerin uyumluluğu, aruz vezni ile yazılmış dizeler ve mısraların özgünlüğü, bölümlerin içeriği ve uzunluğunun yalınlığı-saflığı-naifliğinin yanı sıra leksemelerin (söz ögeleri ve sözlük birimi – *lexeme*, *Lexem*) dizgesel ifadelerindeki orjinal hali Uskufi'nin eserini eşsiz ve “*magnum opus*” bir niteliğe taşımaktadır (Kadrić 2002: 90). Genel olarak, Uskufi'nin mülemma (mısraları farklı dillerde söylenmiş şiir) biçiminde Boşnakça – Türkçe sözlüğü yazması, onu günümüzde hâlâ Güney – Slav leksikografisi tarihinde özgün ve eşsiz kılmaktadır. Buna ek olarak, Uskufi, zamanın Doğu dillerinde zaten çok gelişmiş leksikografik geleneğe Boşnakça leksikografisini yaklaştırmıştır.

Uskufi, dinî ve ahlâkî temalar ile ilgilenmiş, iyi niyetini meşhur şiirsel yazım tekniği ile bütünleştirerek başkalarına karşı refleks tutum oluşturarak kasvetten arındırılmış uyumlu ve huzurlu yaşamın gerçek inancını eserinde dokumuştur (Gušić 2006: 289; Lovrenović 2011: 28).

Uskufi bir “*almiyado (Aljamiado veya Aljamia)*” edebiyatçısıdır, yani Arap harflerle Boşnakça yazılan edebi eserler edebiyatçısıdır. “**Makbûl-i Ârif**” de Almiyado edebiyatının ilk örneğidir ve zengin leksikografik becerilere sahiptir. Eserinde sezgisel düzeyde leksikografik geleneğinde özgünlüğü ve farkındalığı teorik dilbilim ve bilhassa teorik sözlükbilgisinde mevcuttu. Yüzyıllardır izlenen bir kültür geleneği olan almiyado şairliğini oldukça bilinçli olarak ve müzakereci bir vaziyet içerisinde icra etmekte idi (Ančić 2008: 150; Gazić 1990: 89; Huković 1989: 201; Imamović 2010: 302; Kadrić 2002: 73; Kalajdzija 2009: 249). Yazar tarafından IV. Murat Han'a atfen yazılmıştır.

Uskufi, Osmanlı Sultanı IV. Murat Han'a duyduğu sadâkat ve bağlılığı eserinde şöyle belirtmektedir (Filan 2007: 182):

“Bi-hamdi-İlah ki bir sultana erdük”
 “Murad Han ibn Ahmed Hana erdük”
 “Vücutun saklasun Allah hatadan”
 “Hiç unutmaz o kulların atadan (2b/7-9).”

Hevai, çalışmasına, 50 beyitten oluşan Türkçe bir giriş yazar. Bu girişte, artık eskisi gibi gezmediğini, dinginleştiğini ve aklına, Boşnakça-Türkçe bir sözlük hazırlama düşüncesi geldiğini anlatır.

Evliya Çelebi, Seyahatname'sinde Saraybosna'dan söz ederken; Boşnak ve Hırvat ulusunun dillerinin, Latin diline yakın olduğuna değinir ve “Makbûl-i Ârif”ten iki örnek verir (Pelidija 2013: 240-241). Eserden daha sonra söz eden kişi, 1857'de Saraybosna'ya atanan, Rus Elçisi Alexander Fedorovich Gilferding (1831-1872) olmuştur. Gilferding, 1858'de yazdığı bir eserinde, “Makbûl-i Ârif”ten söz eder. 1862'de ise, Antun Kaznacic, eserinde bu sözlüğü eleştirmektedir. 1868'de, Saraybosna Prusya konsolosu Otto Blau, “*Bosnisch-türkische Sprachdenkmäler* (Leipzig, 1868)” başlıklı yazmış olduğu eserinde “Makbûl-i Ârif”i övmektedir (Filan 2007: 182; Imamović 2010: 302; Kalajdzija 2011a: 99; Kalajdzija 2011b: 274; Salihović 2013: 75).

İbrahimović'e göre Uskufi'nin bilinen eseri “uzlaşma” ve “bir arada yaşama”ya katkı sağlamış, Bosna'daki toplumların kültürel anlamda bütünleşmesi ve manevi mirasın korunmasında tesiri önemli ölçüde gerçekleştirmiştir (İbrahimović 2013: 54-55).

Kadrić çalışmasında bu tesirin büyümesini elbette Uskufi'nin yerel dillerde edebi kabiliyetine bağlı olarak gelişebilmesi ile ilişkilendirmiştir. İstanbul'un fethinden yaklaşık iki asır sonra Farsça öğrenmeye ve yazmaya ilginin olduğu ve Pers şairlerinin Osmanlı divan şairlerine etkilerinin olduğu bir dönemde Uskufi'nin hazırladığı “Boşnakça – Türkçe Sözlük”teki başarısının belirgin olması hem kullandığı dilin şiirsel yalınlığına hem de yerel düzeydeki güçlü kültürel dokunun korunarak başka edebi eserler ile benzeşimi yerine özgünlüğü ağırlık kazanmaktadır. Misâl vermek gerekir ise, İran literatürü ile sembolik ve şiirsel içeriği bakımından bir karşılaştırma yapıldığında efsane ve aşk temaları gibi fenomenler ve mistik dokular farklı birtakım eserlerde görülebilmektedir. Dolayısıyla, Uskufi'nin eserinde belli bir edebi geleneğin ruhunu ve manevi içeriğini yansıtabilmesi sadece mütevazi şiirsel yazma tekniği açısından değil aynı zamanda Şark – İslâm geleneği ve Doğu dilleri edebiyatının ruhu ve maneviyatı için de fevkalade mühimdir (Kadrić 2010: 131-132).

Kalajdzija yapmış olduğu araştırmada “Makbûl-i Ârif” eserinin tercüme edilmiş versiyonlarında Boşnakça leksemler bölünmesini farklı birtakım kriterlere dayandırmıştır. Bunlar; (1) zaman içeriğinin leksemelerin anlamı ve kullanımı ile ilişkisi; (2) leksemelerin bölgesel şartlandırılması; (3) genel leksemeler ve kitap leksemeleri; (4) deyimler ve neolojilere ilişkin genel kelime dağarcığıdır. En çok vurgulanan leksemeler sözlüğün genel karakterini teşkil etmektedir. Özellikle analiz edilen türlerin çoğu artık kullanılmayan deyimler ve kullanımdan düşmüş sözcükler (*archaism*) kategorisinde yer almaktadır. Bu da, Boşnakça sözcük hazinesinin gelişimini takip eden yaklaşık dört yüzyıl boyunca leksemelerin bozulmasının iç-dilbilimsel nedenlerine işaret etmektedir (Kalajdzija 2011a: 118).

Yapılan başka bir araştırmada “Makbûl-i Ârif” eserinin sınırlı olarak dilbilimsel analizinin temel unsurları incelenmiştir. Analizin odağı; fonetik-fonolojik, morfolojik ve çok daha az sayıda sözdizimsel özelliklere değinilmiştir (Kalajdzija 2011b: 288).

Bildirimize konu olan “Makbûl-i Ârif” (2001) 13 bölümdür. Her bölümün sonunda, Boşnakça ve Türkçe öğütler bulunmaktadır:

*“Oku yaz, çok çalış uğursuz olma”
“Benzemez kimse sana ey sevgili!”*

*“Kem gözle bakma, iyilik yapmaya çalış”
“Zülüm yapma, kötülüğü de terk et!”*

*“Padişahım! Bizden nazarını esirgeme ki”
“Allah da sana nazar etsin!”*

*“Kaçan kişi yiğit olmaz; ardına bakan da yüreğini yitirir”
“Gece namaz kılan ile, bir olmaz uyup yatan”*

*“Ala gözlü, güzelliğin belimi büktü etti iki kat.”
“Senin kulun olmak bana büyük lütuftur!”*

*“Güzeli sevmek ezelden beri adettir.”
“Ahu gözlü sen ne de güzelsin!”*

*“O denli lütfunuzu gördük ki inkar etmek mümkün değil”
“Benim gibi olanların başına çok haller gelir”*

*“Tanrı'nın emirlerine yapış ki”
“O sana yol gösterir”*

*“Her kim ki iyilik eder, onu bulur”
“Yaradığımız gönüllerimizdekini bilir.”*

*“Sen oğul! İyi ol ki, iyilik güzeldir”
“Kişiye gerekli olan iyice iştir.”*

“Ey Rabb'im! İhsan eyle ki, ruhumu sevindir”
 “Bugün eylediğin amel yarın ahirette senindir.”

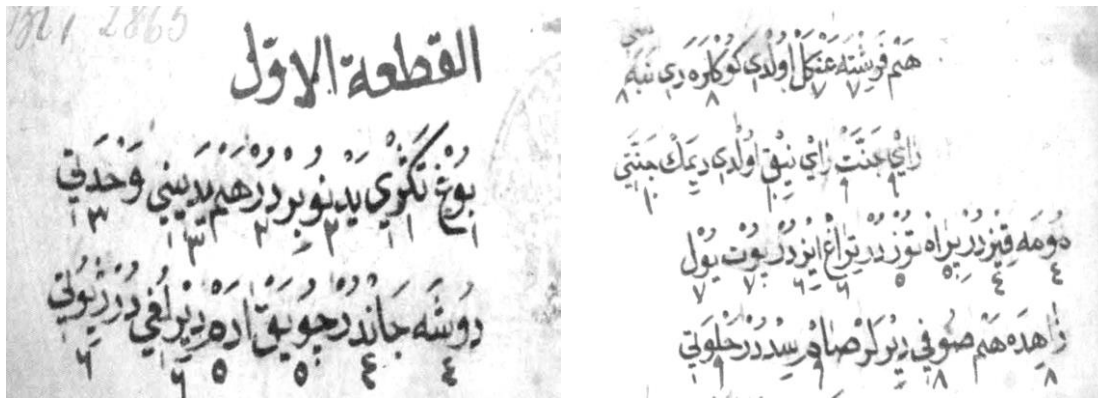
“Ey güzelim, sizin ile dostluğumuz ezelidir.”
 “Uskufi'nin padişaha kulluğu ebettir”

“Biz adaletli Murad Şaha minnettarız”
 “Sözümün inceliğini anlayan bunu böyle bilsin.”

Sözlük, 300'den fazla kelime, açıklamalarıyla dize halinde yazılmıştır ve Boşnakça-Türkçe arasında 700 kelime üzerinde çevirisi yapılmıştır. Eser, Oslo Üniversitesi ve Bosna Eğitim ve Bilim Bakanlığı işbirliği ile Tuzla'da Uskufi'nin doğduğu kasabada bir törenle 2012 yılında tanıtılmıştır (Nametak 1977; Haciosmanović 1983; Kaya 1993).

2. Seçki Dizelerdeki Sözcüklerin İrdelenmesi

Latin harfleri ile yazılan elimizdeki nüshanın orijinali aşağıda görüldüğü gibi Uskufi tarafından Arap harfleri ile yazılmıştı. Daha sonra Latin harflerine aktarılmıştır. Orijinal metin, bugünkü haline Hasib B. İbrahim tarafından aktarıldı ve Saraybosna Gazi Hüsrev Bey Kütüphanesi'nde R-2865 numarası ile kayıtlı bulunmaktadır (Kalajdzija 2011a: 99; Kalajdzija 2011b: 274). Nametak, Gazi Hüsrev Bey Kütüphanesi'ndeki almiyado el yazması koleksiyonunun bir özelliği, Bosna'daki el yazmalarının en zengin koleksiyonunu içerdiğini ifade etmiştir. Burada, Muhammed Hevai Uskufi, Abdul-vehab İlhami ve Abdurahman Siri'nin çok sayıda eseri ve diğer birtakım el yazmaları bulunmaktadır. Birçok el yazması Mostar, Travnik, Banjaluka ve Zvornik'ten getirilmiştir. İslâm Mirası Vakfı (Al-Furqan Islamic Heritage Foundation) kurucusu ve başkanı Şeyh Ahmed Zaki Yamani Saraybosna'daki Gazi Hüsrev Bey Kütüphanesi'nin Bosna savaşı sırasında tahrib olmadan kurtarılabilmesini Allah'ın zarafetinin bir işareti olarak yorumlamıştır. Saraybosna kütüphanelerinin yakılması ve yağmalanmasında binlerce kitap, el yazması ve nadir belge kaybolmuştur. Bağışlanan bu kütüphanenin büyük kültürel, tarihi ve hukuki önemi içeren bir koleksiyon içermektedir. Gazi Hüsrev Bey Kütüphanesi'nde binlerce el yazması, kitap, süreli yayın ve Bosna Hersek Şeriat Mahkemeleri'nin arşivleri bulunmaktadır. İslâm Mirası Vakfı'nın Bosna'daki Gazi Hüsrev Bey Kütüphanesi tarafından hazırlanan “El Yazmaları ve Belgelerin Dijitalleştirilmesi Projesi”ne tam destek vermiştir. Bu proje ile tüm koleksiyonun mikروفilm üzerinde olması ve daha sonra CD-ROM'a aktarılması sağlanmıştır (Norris 1999: 109-110).

Şekil 1: Maqbul'i Arif (Potur Şahidiya) Orijinal Nüshası

Kaynak: Uskufi 2001

Her bölümden seçilen bazı sözcükler Boşnakça / Türkçe olarak verilmiştir. Yukarıda da belirtildiği gibi her bölümün sonunda, vezin ölçüsü ile yazılmış Boşnakça ve Türkçe güzel söz ve öğütler bulunmaktadır.

2.1 MAKBÛL-İ ÂRİF (POTUR ŞAHİDİ) (S:7)

“Bog Tanrı, jedno bir dir, hem jedini vahdeti”

“Duşa can dır, covjek adam, dirliği dir Zivoti.”

Bog : Tanrı
 Jedno : bir
 Duşa : can
 Covjek : adam

“Raj cennet, rajenik oldu demek cenneti.”
“Hem ferişte andel oldu, göklere de nebesi.”

andel : Ferişte (melek)
 nebesi : Gök
 raj : cennet

“Moma kız dır, pirah tozdur, tirag iz dir, put yol.”
“Zahide hem sofi derler, sam sidet halveti.”

Moma : kız
 Pirah : toz
 Put : yol
 Zahid : sofi

“Visoko dur yüksek olan, alçak olan nizoko.”
“Hem sokol dur şahin adi, uçtu demek poleti.”
“Gilava baş tır, zub diş tır, hem dudağa usna der.”

Visoko : yüksek
 Nizoka : alçak
 Sokol : şahin
 Poleti : uçtu
 Gilava : baş
 Zub : diş
 Usna : dudak

“Oku yaz, çok çalış uğursuz olma”
“Benzemez kimse sana ey sevgili!”

2.2 EL-KIT, ATUS-SANI (S.11)

“Yeşil zelen, kızıl cirlen. modro ne mor, Zuto sarı.”
“Hem spuz ile kozuh dahi kürk-ü böcek, koza deri.”

Zelen : Yeşil
 Cirlen : Kızıl
 Modro : Mor
 zuto : Sarı

“Arpa jecam, zetva biçim, isnop oldu hem demet.”
“Hem çiçkiye derler telak, çift sür demek oldu ori.”

Jecam : Arpa
 Zetva : biçme, hasat
 isnop : Demet
 telak : Çiçki
 Ori : çift sürmek

“Hırman virsaj, tarla niva. Arabaya derler kola.”
“Diyren ile dahi tarak garbje vile, hem gaj koru.”
“Oldu tıpan dahi kosa. Hem biç demek oldu kosi!”

Virsaj : Hırman (yalan)
 Niva : tarla Seçki
 Kola : araba
 Kosa : tırpan
 Kosi : biç(mek)

“Kem gözle bakma, iyilik yapmaya çalış, zülüm yapma, kötülüğü de terk et!”

2.3 EL-KIT'ATUS-SALISU (S.13)

“De yıldırımıa grom, isnig kara, souğa zima.”
“De pec fırın, zereva kurum, pola-ya yarım, tütüna dim.”

Grom : yıldırım
 İsnig : kara
 Zima : soğuk
 Pec : fırın
 Zereva : kurum
 Pola : yarım
 Dim : tütün

“Hekime Jekar, muze sağar, mileko de süde, yoğurt kisjelo.”
“Purut çibuk polot çit, sinire zila, meşeye suma.”

Jekar : hekim
 Mileko : süt
 Kisjelo : yoğurt
 Purut : çubuk
 Polot : çitziila, sinir
 Suma : meşe

“Padişahım! Bizden nazarını esirgeme ki,”
“Allah da sana nazar etsin!”

2.4 EL_KIT'ATUR-RABIU (s. 15)

“Tohuma seme, ada de ime, baliğa riba, baliği satan”
“Ona de ribar, de borca düg, pororok velilik satan”

seme : tohum
 ime : ada
 riba : balık
 ribar : balıkçı

“Dahi dağa hem dediler gora, çam ağacına dediler bora”
“Ve senevbere dahi de jela, sakallı biradat,örtülü pleten”

Gora : dağ
 Bora : çam ağacı
 Senevbere : jela
 Biradat : sakallı
 Pleten : örülü

“Vodeno sulu, çamura kalu çamura batan ona di bilatan”
“Kazın adı hem ördeğin biri putka dır biri guska dır.”

Vodeno : sulu
 Kalu : çamur
 Putka : kaz
 Guska : ördek

“Kaçan kişi yiğit olmaz; ardına bakan da yüreğini yitirir”
“Gece namaz kulan ile, bir olmaz uyup yatan”

2.5 ELKIT’ATUL-HAMISU (s.17)

“Adamin tırnağına dendi nokat”
“Ve müsekkek olan altına dukat.”

Nokat : tırnak
 Dukat : altın

“Bakıra mejed, ve kurşuna olovo.”
“Tuca ruy, dahi dvosturuko iki kat.”

Mejed : bakır
 Olovo : kurşun

“Bukara meşrebe, tekne korito.”
“Köpeğin içmesine dendi lokat.”

Bukara : meşrebe
 Korito : tekne
“Dahi metla ve süpürkge, lopata”
“Kürek adi, süpür senti pometi!”
“Kokosi hem derler tavuğa.”

Lopota : süpürge
 Kokosi : tavuk

“Ala gözlü, güzelliğin belimi büktü etti iki kat.”
“Senin kulun olmak bana büyük lütuftur!”

2.6 EL-KIT’ATUS-SADISU (s.19)

“De momce oğlan, hem ropce kul dur”
“Bülbül salavic dir, ruzica gül dür.”

Momçe : oğlan
 Ropçe : kul
 Salavic : bülbül
 Ruziça : gül

“De sunce güneş, hem aya mejesec.”
“Oblak ne bulut, vitar ne yel dir,”
“İnek kirava, yaş ot tirava.”

Suçe : güneş
 Mejeseç : ay

Oblak : bulut
 Vitar : yel
 Kirava : inek
 Tirava : ot

“Güzeli sevmek ezelden beri adettir.”
“Ahu gözlü sen ne de güzelsin!”

2.7 EL-KIT’ATUS-SABI’U (s.22)

“Ayıplamak ne dir rugat, öfürmek oldu hem puhat.”
“Kaşık çalmak durur kuşat, değişmek oldu hem redat.”

Rugat : ayıplamak
 Puhat : üfürmek
 Kuşat : kaşıklamak
 Redat : değişmek

“Gezinmek oldu hem hodat, salınmak oldu hem setat.”
“Kati evmek dirir hitet, dahi sıçramak iskakat.”

Hodat : gezinmek
 Setat : salınmak

“Tok olmak hem dahi sit dir, kedi komak dahi pis dir.”
“Böyüklenmek ponosit dir, çömelmek oldu bil cucat.”

Sit : tok olmak
 Pis : kedi
 Ponosit : büyükmek
 Cucat : çömelmek

(I.Murad’ a atfedilen beyit:)

“O denli lütfunuzu gördük ki inkar etmek mümkün değil”
“Benim gibi olanların başına çok haller gelir”

2.8 EL-KIT’ATUS-SAMINU (s.25)

“De opanak çariğa, hem tasmaya dendi oputa.”
“Sargısına der obojak, geymesine de obut.”

Opanak : çarık
 Oputa : tasma
 Obojak : çarık sargısı
 Obut : çarık giymek

“Makbereye hem dedi gorob, kazmasına de kopat.”
“Ölmişe mirtav denir, hem nosilo oldu tabut.”
“Hem zaliti açımak tır, ağlamağa dir pilakat.”

Gorob : makber
 Kopat : makber/mezar kazmak
 Mirtav : ölü
 Nosilo : tabut
 Zaliti : acımak
 Pilakat : ağlamak

“Tanrı’nın emirlerine yapış, O sana yol gösterir”**2.9 EL-KIT’ATUT-TASİ’U (s.27)**

“İdi yürü, hodi gele, sjedi otur.”
 “Ustani dur, ti donesi sen getir.”

İdi : yürü
 Hodi : gel
 Sjedi : otur
 Ustani : dur
 Ti donesi : getir

“Lasno demek oldu kolay, mucno güç”
 “Tere osun, june tosun, dahi tor.”

Lasno : kolay
 Mucno : Güç
 June : tosun

“De ağıla, buzağıya de tele.”
 “Ovca koyun yuvalanan top kotur.”
 “Tikva kabak, vino şarap, hem casa”

Tele : buzağı
 Ovca : koyun
 Kotur : (yuvarlanan) Top
 Tikva : kabak
 Vino : şarap

“Her kişi kim eylik eder, onu bulur.”
 “Halikuna y’alemu ma fis-sudur.”

2.10 EL-KIT’ATUL-’AŞIRU (s.30)

“Pojas oldu kuşak ve mudo taşak tır.”
 “Gilas bil haber dir, kilas hem başak tır.”
 “De sandığa kovceg, ve raf dır polica.”

Pojas : kuşak
 Mudo : taşak
 Gilas : haber
 Kilas : başak
 Kovceg : sandık
 Poliça : raf

“De funduğa lisriak, ve pan kötük tür.”
 “Naranğa turunç tur, sipaka nar dır.”

Lisriak : fındık
 Pan : kötük
 Naranga : turunç
 Spaka : nar

“Sen oğul! İyi ol ki, iylik güzel dir”
 “Kişiye gerekli olan iyice iştir.”

2.11 EL-KIT’AT-UL-HADI’AŞERE (s.34)

“De doğdu rodi, babine düğün dür”
“Pastorka üvey kız ve rodbina soyun dur.”
“İzdetna gebe karı, aş ermesi cuda dır.”

Rodi : doğdu
 Babine : düğün
 Pastorka : üvey kız
 İzdetna : habile kadın
 Cüda : Aşermek

“Nas oldu bizim, hem i vasa sizin dir.”
“Obruc de çembere, ve fiçıya kadca denir.”

Nas : bizim
 Vasa : sizin
 Obruç : çember
 Kadça : fiçı

“Kardaşa de ibrat, kolijevka beşik tir.”
“Hem kıza de ikceri ve sin hem oğlu dur.”

İbrat : kardeş
 Kolijevka : beşik
 İkçeri : kız
 Sin : oğul

“Ya rabbi 'atâ eyle ki ruhumu sevindir.”
“İmruz 'amel eyel ki ukba da senin dir.”

2.12 EL-KIT'ATUS-SANI AŞERE (s. 36)

“Hem kenevir konop ja dır, cida dahi mizraka der.”
“Tilki dahi lisica dır, bir dahi setka dır.”

Konop : kenevir
 Cida : mızrak
 Lisica : tilki
 Setka : bir

“Harastovina der pelide, kara söyüt rakita dır.”
“Zulma dahi sila denir, nakomica zalima der.”

Harastovina : pelit
 Rakita : kara söğüt
 Zulma : sila
 Nakomiça : zalim

“Dirseğe hem lakat denir, yumruğa hem saka der.”
“Hem deveye der kamila, aldamağa de perevarit.”

Lakat : dirsek
 Saka : yumruk
 Kamila : deve
 Perevarit : alda(n)mak

“Ey güzelim, sizin ile dostluğumuz ezelidir.”
“Uskufi’nin padişaha kulluğu ebettir”

2.13 EL-KIT’ATUS-SALISU’ AŞERE (s.38)

“Bir, iki, üç, jedno, idva, hem tiri Dahi dörde dediler bil ceteri.”

“Pet beş tir, sest altı, hem yedi bil sedam dır, sekize osam dedi.”

“De devet dahi deset on ile dokuz.”

Jedno	: bir
İdva	: iki
Tiri	: üç
Çeteri	: dört
Pet	: beş
Sest	: altı
Sedam	: yedi
Osam	: sekiz
Devet	: dokuz
Deset	: on

“Divadest hem tiridest yirmi, otuz. Kırk dır bilesin sen hem cetirdeset.”

“Elli, altmış petdeset hem sestdeset. Yetmiş dahi sedam deset”

Divadest	: yirmi
Tiridest	: otuz
Çetirdeset	: kırk
Petdeset	: elli
Sestdeset	: altmış
Sedamdeset	: yetmiş

“Oldu seksen hem dahi osam deset. Hem dahi doksana der devet deset.”

“Hem dahi istotina-ya dedi yüz. Dahi idve istotine iki yüz. Oldu İtri istotine üçyüz.”

Osam deset	: seksen
Devet deset	: doksan
İstotina	: yüz
İdve istotina	: ikiyüz
İtri istotina	: üçyüz

“Biz adaletli Murad Şaha minnettarız”
“Sözümün inceliğini anlayan bunu böyle bilsin.”

(Bu nüsha çalışması 1041 (H) yılında tamamlandı)

SONUÇ

Şiir ile dil öğreniminde Uskufi’nin güçlü bir tesirinin olduğu muhakkaktır. Uskufi’nin “Makbûl-i Ârif” (Potur Şahidi) isimli almiyado edebiyatının örneklerinden olan Türkçe – Boşnakça yazmış olduğu sözlük, Türkiye ile Bosna Hersek arasında kurulmuş olan ilk kültür köprüsü olma niteliğini taşımaktadır.

Uskufi eserinde Osmanlı Türkçesi'ne yoğunlaşarak filoloji alanında çok önemli bir konuyu ele almıştır. Osmanlı Türkçesi, Arapça ve Farsça'nın mükemmel bir dil bilgisine sahip olan Uskufi eserinde dilsel süreci üç temel aşama perspektifinde incelemiştir: (1) kelime dağarcığında yapısal ilerlemenin yaşanması; (2) Osmanlı Türkçesi'nde dil yapısında yenilenimin gerçekleşmesi; ve (3) kullanılan Osmanlı Türkçesi'nde kavramların Arapça ve Farsça kelimelerden arındırılarak yabancı kelimelerin kullanımının azaltılmasıdır (Filan 2005: 217). Bu süreç, genel bir dilbilimsel olgu olarak Osmanlı Türkçesi'ni ve Boşnakça'yı etkilemiştir. Uskufi, eseri ile İslâm kültürü ve medeniyeti çemberinin üç temel lisanı olan Arapça, Farsça ve Türkçe'nin sözcük hazinesine büyük katkı yapmıştır. Uskufi'nin eserinde kullanmış olduğu dil ve sözcüklerin %90'ının günümüz Türkiye Türkçesi'ndeki sözlüklerde halen var olması, Uskufi'nin ne denli güçlü bir dil bilgini olduğunu şüphesiz en somut kanıttır.

Açıklama ve Teşekkür

Bu çalışma, Sakarya Üniversitesi Rektörlüğü'nde yürüten "AB-967-462-281" no'lu büyük ölçekli uygulamalı araştırma projesi kapsamında hazırlanmıştır. Bu kapsamda, Sakarya Üniversitesi Rektörlüğü'ne kurumsal desteklerinden dolayı teşekkür ederiz.

KAYNAKÇA

- Ančić, M. (2008). "Nereflektirani nacionalizam samoproglashenih liberala (English Title: Non-reflecting Nationalism of Self-declared Liberals)", *STATUS Magazin za političku kulturu i društvena pitanja*, 13: 145-152.
- Balci, U. (2006). *Konkrete Poesie im DaF-Unterricht: Eine empirische Untersuchung anhand deutscher und türkischer Texte*. (1. Auflage) Norderstedt: GRIN Verlag.
- Dzajić, A. (1995). "Bosnisch-herzegowinische Studien zur Slawistik. Ein Plädoyer für die Bosnistik", *Neue Literatur. Zeitschrift für Querverbindungen*, 01: 100-104.
- Filan, K. (2001). "Jezičke jedinice u Ljetopisu Mula Mustafe Baseskije (English Title: Linguistic Units in the Bosnian Language in Mula Mustafa Baseskija's Chronicle)", *Prilozi za orijentalnu filologiju*, 51: 009-030.
- Filan, K. (2005). "TURSKA LEKSIKA U RJEČNIKU MAKBULI ARIF MUHAMEDA HEVAIJA USKUFİJA (In English: Turkish vocabulary in the dictionary of the Makbuli Arif Muhamed Hevai Uskufi)", *Anali Gazi Husrev-begove biblioteke*, 23-24: 205-217.
- Filan, K. (2007). "Rječnik Muhameda Hevaija Uskufija kao 'kulturni tekst' (English Title: Dictionary of Muhamed Hevai Uskufi as a 'Cultural Text')", *NOVI IZRAZ, časopis za književnu i umjetničku kritiku*, 37-38: 182-194.
- Filan, K. (2014). "TURSKE JEZIK U BOSNI U OSMANSKO DOBA (In English: Turkish Language In Bosnia Of The Ottoman Period)", *Anali Gazi Husrev-begove biblioteke*, 35: 151-178.
- Gazić, L. (1990). "Lijepa književnost u manuskriptima Orijentalnog instituta u Sarajevu – divani (English Title: Some Characteristics of Our Prose Works in Oriental Languages)", *Prilozi za orijentalnu filologiju*, 40: 79-90.
- Gušić, S. (2006). "Arhivske građe osmanskog perioda u arhivima Bosne i Hercegovine (English Title: Records from the Ottoman Period in the Archives of Bosnia and Herzegovina)", *Baština*, II: 279-291.
- Hacıosmanović, L. (1983). "Seyahatname ve Kroniklerde Yazılı Sözlere İnzelerinden", *Çevren Dergisi*, 10 (38): 29-41.
- Huković, M. (1989). "Kritički tonovi alhamijado pjesništva (English Title: The Criticism in Aljamiado Poetry)", *Prilozi za orijentalnu filologiju*, 39: 201-210.
- Ibrahimović, N. (2013). "Alhamijado književnost ili ka izmjeni bosanske književno-povijesne paradigme (English Title: Aljamiado Literature, or Towards a Change of Bosnian Literary-Historical Paradigm)", *NOVI IZRAZ, časopis za književnu i umjetničku kritiku*, 57-58: 50-57.

- Imamović, H. (2010). "Bosanska leksikografija kroz historiju: Kratak pregled (English Title: Bosnian lexicography through history: A brief overview)", *Pismo – Časopis za jezik i književnost*, 08: 301-311.
- Kadrić, A. (2002). "Originalnost izvan ili/i unutar leksikografske tradicije: komparacija Uskufijinoga rječnika i rječnika Ibrahima Šahidije (English Title: Originality outside or/and lexicographic tradition: comparison of Uskufijin's and Ibrahim Šahidija's vocabularies)", *Prilozi za orijentalnu filologiju*, 52-53: 073-090.
- Kadrić, A. (2010). "Osvrt na razvoj duhovnog života u Bosni pod utjecajem osmanske vladavine: o izostanku renesansne književnosti evropskog tipa (English Title: A view on the development of spiritual life in Bosnia under the influence of Ottoman rule: on the lack of Renaissance literature of the European type)", *Prilozi za orijentalnu filologiju*, 60: 119-144.
- Kalajdzija, A. (2009). "ELEMENTI KNJIŽEVNOJEZIČKE KOINE U NAJSTARIJOJ ALAMIJADO PJESMI "HIRVAT TÜRKISI" (1588/1589.) (In English: The elements of literary-linguistic koine in the oldest Alhamiada poem Hirvat turkisi [1588/1589])", *Anali Gazi Husrev-begove biblioteke*, 29-30: 249-271.
- Kalajdzija, A. (2011a). "Klasifikacija bosanskih leksema u Makbuli Arifu (English Title: Classification of Bosnian lexemes in Makbuli Arif)", *Prilozi za orijentalnu filologiju*, 61: 99-118.
- Kalajdzija, A. (2011b). "OSOBENOSTI BOSANSKOGA JEZIČKOG IZRAZA MAKBULI-ARIFA (English Title: SPECIFIC ASPECTS OF BOSNIAN LINGUISTIC EXPRESSION OF MAKBULI-ARIF [1631])", *Anali Gazi Husrev-begove biblioteke*, 32: 273-290.
- Kaya, F. (1993). "Boşnak Edebiyatı", *Sesler Dergisi Özel Sayısı*, 29 (272/273): 1-148.
- Lovrenović, I. (2011). "Divković danas (English Title: Divković today)", *Motrišta*, 61: 25-30.
- Maglajlić, M. (1999). "SKICA ZA PREGLED BOŠNJAČKE KNJIŽEVNOSTI (English Title: Draft for a review of Bosniak literature)", *Znakovi vremena - Časopis za filozofiju, religiju, znanost i društvenu praksu*, 7-8: 180-202.
- Nametak, A. (1977). "Makbul-i Arif (Potur Şahidi)'in Üç Yazması", *Çevren Dergisi*, No: 16.
- Norris, H. T. (1999). Book Review: Katalog Arapskih, Turskih, Perzijskih i Bosanskih Rukopisa, Catalogue of the Arabic, Turkish, Persian and Bosnian Manuscripts. Tome IV, prepared by Fehim Nametak, The Ghazi Husrev Bey Library in Sarajevo, 1998, 534 pp, and Tome V, prepared by Zejnil Fajic, 497 pp., 1999, London: Al-Furqan Islamic Heritage Foundation, Sarajevo: the Riasat of Islamic Community in Bosnia and Herzegovina.)
- Özmut, O. (2005). "Konkrete Poesie in Lehrwerken für Deutsch als Fremdsprache", *Uludag Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 18 (1): 181-206.
- Pelidija, E. (2013). "A Short Review on Bosnian Self-Conscience during the Ottoman Period", *Znakovi vremena - Časopis za filozofiju, religiju, znanost i društvenu praksu*, 60: 233-248.
- Rest-Hartjes, G. (2005). *Wörter bauen Brücken: Handbuch zur Poesietherapie*. Mannheim: Books on Demand GmbH.
- Salihović, A. (2013). "Pregled historiografije o Tuzli za osmanski period (English Title: A Review of Historiography about Tuzla in Ottoman Period)", *Gradovrh - časopis za književno-jezična, društvena i prirodnoznanstvena pitanja*, 10: 67-82.
- Suljić, M. (2011). "Islamska biblioteka „Behram-beg“ u Tuzli (English Title: Islamic "Behram-bey" Library in Tuzla)", *BOSNIACA - časopis Nacionalne i univerzitetske biblioteke Bosne i Hercegovine*, 16: 48-56.
- Sundhausen, H. (2013). "Geschichte des Balkanraums als Migrationsgeschichte: Theoretische Überlegungen und Herausforderungen", *Godišnjak Centra za balkanološka ispitivanja*, 42: 203-213.

Thiers, B. (2016). *Experimentelle Poetik als Engagement: Konkrete Poesie, visuelle Poesie, Lautdichtung und experimentelles Hörspiel im deutschsprachigen Raum von 1945 bis 1970*. Hildesheim: Olms Weidmann Verlag.

Uskufi, M. H. (2001). *Muhammed Havai Uskufi (Maqbul'i Arif Potur Şahidiya)*. Tuzla: Narodna.

Wicke, R. E. (2012). *Aufgabenorientiertes und projektorientiertes Lernen im DaF-Unterricht: Genese und Entwicklung*. München: Iudicium Verlag.